

Розділ І. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.74

М.Д. Алексеєнко, д-р екон. наук, проф.,
професор кафедри банківської справи,
А.В. Ярова, асистент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ: СУТНІСТЬ І ВИДИ

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются вопросы сущности электронных денег, предложена их классификация.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: деньги, электронные деньги, банки.

ABSTRACT. The article is considered the questions electronic money, it is offered classification.

KEY WORDS: money, electronic money, banks.

АННОТАЦІЯ. У статті розглядаються питання сутності електронних грошей, запропоновано їх класифікацію.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: гроші, електронні гроші, банки.

Упровадження сучасних електронних технологій, засобів комунікацій та інформаційних технологій впливає на діяльність фінансових посередників, що відображається на запровадженні ними нових фінансових інструментів і продуктів на ринку фінансових послуг. Це, зокрема, стосується появи нових платіжних засобів. В останні роки в Україні почали діяти емітенти електронних грошей і відповідні системи розрахунків. Зауважимо, що нові засоби платежу привернули увагу банків не тільки завдяки їх інноваційним технічним характеристикам, а й тому, що спочатку випускалися небанківськими установами. Незабаром і банки почали впроваджувати подібні проекти. Враховуючи, що електронні гроші потенційно можуть впливати на монетарну політику центрального банку, останній з метою регулювання діяльності, пов'язаної з випуском електронних грошей в Україні, розробив «Положення про електронні гроші в Україні», оновлена редакція якого затверджена постановою Правління НБУ від 4 листопада 2010 р. № 481 [1].

Дослідженню окремих аспектів складного багатопланового питання сутності електронних грошей присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних економістів. Проте найчастіше у їх працях не висвітлюються погляди інших економістів стосовно визначення сутності тер-

міна «електронні гроші». Тому метою цієї статті є спроба комплексного висвітлення питання щодо сутності терміна «електронні гроші»

Логічна послідовність розкриття питання використання електронних грошей у розрахунках і платежах спонукає спочатку розглянути змістовну характеристику зазначеного терміну. Зазначимо, що в літературі існують різні трактування сутності електронних грошей, і залежно від контексту в це поняття вкладається різний зміст. Так, «Енциклопедія банківської справи України» містить таке визначення електронних грошей: «Електронні гроші — умовна назва грошових засобів, коштів, які використовуються їх власниками в електронній системі банківських послуг, для безготівкових платежів і розрахунків через СЕП» [2, с. 226]. У цьому визначенні наголошується, що електронні гроші є умовною назвою грошових засобів, пов'язані з електронними системами банківських послуг. Однак електронні гроші можуть емітувати і небанківські установи. Аналогічне за змістом визначення електронних грошей наведене у «Фінансово-економічному словнику»: «Гроші електронні — умовна назва грошових засобів, які використовуються їх власниками в електронній системі банківських послуг. Фактично це кредитні гроші, що обертаються не за допомогою паперових носіїв, а через запровадження до сфери розрахунків комп'ютерної техніки і сучасних систем зв'язку» [3, с. 183].

Інше визначення електронних грошей зводиться до системи грошових розрахунків, які здійснюються через використання електронної техніки [4, с. 81]. Подібне трактування сутності електронних грошей наведено у словнику «Менеджмент: Словарь-справочник»: «Електронні гроші — схема безготівкових розрахунків, яка охоплює банки, підприємства роздрібної торгівлі і побутових послуг, що забезпечує громадянам можливість з віддалених терміналів надсилати до своїх банків розпорядження про оплату товарів і послуг; розрахунки здійснюються за допомогою комп'ютерної мережі, систем зв'язку із використанням засобів кодування інформації та її автоматизованої обробки без використання таких традиційних засобів платежу, як готівкові гроші і чеки» [5, с. 793]. Зазначене визначення електронних грошей також пов'язується із системою розрахунків, котрі здійснюються із використанням електронної техніки. Крім того, електронні гроші розглядаються в контексті можливості громадян дистанційно здійснювати оплату товарів і послуг через банки. Однак застосування електронних грошей не завжди передбачає використання банків-

ських рахунків. Слід зазначити, у наведених вище визначення електронних грошей не простежується їх економічна сутність.

В окремих дослідженнях під терміном електронні гроші розуміють «різновид депозитних грошей, коли переказування грошових сум по рахунках у банках здійснюються автоматично з допомогою комп'ютерних систем за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків» [6, с. 29]. Аналогічне за суттю визначення електронних грошей належить авторам навчального посібника «Гроші та кредит»: «Електронні гроші — це різновид депозитних грошей, які існують у пам'яті комп'ютера і здійснюють свій рух автоматично з допомогою ЕОМ за розпорядженням власників поточних рахунків» [7, с. 25]. Фактично йдеться про те, що рух електронних грошей здійснюється по рахунках у банках і не виходить за межі банківської системи. Це пов'язано з тим, що під депозитними грошима зазначені автори розуміють різновид банківських грошей, який існує у вигляді певних сум, записаних на рахунках економічних суб'єктів у банках.

В економічній літературі існує погляд, згідно з яким під електронними грошима розуміють електронні готівкові гроші, тобто «цифрову готівку в електронній формі, яка використовується в мережевих розрахунках». І далі: «Являють собою електронні купюри у вигляді сукупності двоїчних кодів, існуючих в тому чи іншому носії» [8, с. 1110].

В окремих дослідженнях термін «електронні гроші» пропонується використовувати лише за умови задоволення всіх основних властивостей готівкових грошей [9, с. 37]. На думку авторів «Економічного енциклопедичного словника», «гроші електронні — електронне збереження грошової вартості за допомогою технічного пристрою, який використовується для здійснення платежів на користь емітента та інших суб'єктів, не вимагає обов'язкового використання банківських рахунків для таких платежів (діє як передоплатний інструмент для пред'явника)» [10, с. 137].

Визначення електронних грошей знайшло своє відображення в Директиві Європейського парламенту і Ради від 18.09.2000 р. № 2000/46/ЄС. Згідно із нею електронні гроші — це грошова вартість, що являє собою вимогу до емітента, котра:

а) зберігається на електронному пристрої;

б) емітується після одержання грошових коштів у розмірі не меншому, ніж обсяг прийнятих на себе зобов'язань;

в) приймається як засіб платежу не лише емітентом, а й іншими фірмами [11].

Як бачимо із наведеного вище визначення, електронні гроші, з одного боку, засіб платежу, а з другого — зобов'язання, яке має бути виконано в традиційних грошах.

Майже аналогічне за сутністю визначення терміна «електронні гроші» наведене у «Положенні про електронні гроші в Україні»: «Електронні гроші — одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовими зобов'язаннями емітента» [1].

Неоднозначність у трактуванні сутності і багатолікість прояву електронних грошей ускладнюють розуміння механізму їх функціонування. Глибшому усвідомленню самого поняття «електронні гроші» та механізму їх функціонування сприяє поділ електронних грошей на окремі складові з подальшим групуванням їх за однорідними ознаками, тобто класифікація. Класифікувати електронні гроші можна за різними ознаками залежно від цілі і завдань, які при цьому ставляться. Зазначимо також, що питання класифікації електронних грошей є недостатньо висвітленим в економічній літературі. Здебільшого з цією метою використовується один чи кілька критеріїв, або взагалі не наводиться класифікація видів електронних грошей. З таким підходом не можна погодитися, оскільки він істотно обмежує можливості пізнання сутності і функціонування електронних грошей.

Краще зрозуміти сутність електронних грошей дає змогу класифікація їх за різними ознаками. Обмежимо таку класифікацію лише тими ознаками, кожна з яких характеризує сутність електронних грошей з того чи іншого боку, доповнюють одна одну, прямо чи опосередковано взаємопов'язані і створюють цілісне розуміння сутності поняття «електронні гроші».

Залежно від категорії емітента вирізняють електронні гроші, котрі емітовані банками і небанківськими інститутами. При цьому слід враховувати, що небанківські інститути, які можуть емітувати електронні гроші є неоднорідними, а тому їх можна, у свою чергу, класифікувати за резидентністю, належністю до фінансових посередників тощо. Випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки.

Залежно від валюти підтримки, в якій номіновані емітовані електронні гроші, розрізняють електронні гроші в національній та іноземній валюті. В Україні емітенти мають право здійснюва-

ти випуск електронних грошей, виражених лише в національній валюті — гривні.

З огляду на можливість ідентифікувати власника грошей у системі, в якій використовуються електронні гроші, їх можна поділити на анонімні та не анонімні. Останні вимагають обов'язкової ідентифікації учасників розрахунків. Анонімні дозволяють здійснювати платежі без ідентифікації власника електронних грошей. Анонімність досягається зокрема використанням алгоритму «сліпого підпису», що робить неможливим ідентифікацію власника, а також збирання інформації про проведені ним платежі. Можна стверджувати, що платежі були зроблені ніби в готівковій грошовій формі.

Зважаючи на тип носія, на котрому зберігаються електронні гроші, виокремлюють електронні гроші на базі карт і на базі мереж. Електронні гроші на карткових носіях приймаються здебільшого автоматичними пристроями, наприклад, телефонними і торговими автоматами. Поява безконтактних карток, інших пристроїв безконтактного типу та відповідних технологій сприятиме інтенсивнішому використанню електронних грошей на таких носіях.

Електронні гроші на базі мереж зберігаються на серверах. Здебільшого емітентами таких електронних грошей виступають небанківські інститути, що пояснюється зокрема високою вартістю інфраструктури, необхідної для побудови карткових схем. Однак існують типи серверних схем електронних грошей, у котрих використовуються картки, але, на відміну від електронних гаманців, електронні гроші насправді зберігаються на серверах, а не на картках. Зауважимо, що передача інформації може здійснюватися як через дротові, так і бездротові мережі.

З огляду на розглянуті вище і деякі інші трактування сутності терміну «електронні гроші», що існують в економічній літературі, можна висувати таке, що слід враховувати, на нашу думку, при визначенні в подальшому сутності електронних грошей:

1. У визначеннях терміну «електронні гроші» основна увага акцентується на тому, що це умовна назва грошових засобів, причому які використовуються за допомогою технічних засобів і сучасних систем зв'язку.

2. У більшості з розглянутих трактувань електронних грошей не простежується їх економічна сутність, акцент робиться на технічних характеристиках, зокрема на тому, що електронні гроші не мають речового виразу.

3. Деякі з наведених вище підходів до визначення сутності електронних грошей є однобічними, оскільки пов'язують їх лише з банками і рахунками в них та/або з банківськими картками.

4. Практично у всіх визначеннях електронні гроші пов'язують з безготівковими розрахунками чи платежами між суб'єктами, причому в деяких трактуваннях використання електронних грошей обмежується фізичними особами.

5. Характеризуючи електронні слід мати на увазі, що вони не мають субстанціональної вартості, застосовуються як гроші лише тому, що в економічних контрагентів, які одержують їх як платіж, є віра в можливість використати електронні гроші для забезпечення своїх майбутніх платежів та/або перетворити їх у «звичайні» гроші. Довіра до електронних грошей стає вирішальним для їх функціонування як грошей, завдяки чому правомірно їх відносити до кредитних грошей.

З огляду на викладене, при трактуванні поняття «електронні гроші» слід виокремлювати економічний, юридичний і матеріально-технічний аспекти. За такого підходу в економічному розумінні електронні гроші — це різновид кредитних грошей, які являють собою одиниці вартості, що зберігаються на відповідному електронному пристрої, приймаються як засіб платежу на користь емітента та інших юридичних і фізичних осіб і є грошовими зобов'язаннями емітента.

Література

1. Положення про електронні гроші в Україні : Затв. постановою Правління НБУ від 4.11.2010 р. № 481.

2. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. — К. : Молодь, Ін Юре, 2001. — 680 с.

3. *Завгородній А.Г., Вознюк Г.Л.* Фінансово-економічний словник. — К. : Знання, 2007. — 1072 с.

4. Большой бухгалтерский словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. — М. : Институт новой экономики, 1999. — 574 с.

5. Менеджмент: Словарь-справочник. — М. : Анкил, 2005. — 808 с.

6. Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред. М.І. Савлука. — К. : КНЕУ, 2001. — 602 с.

7. Гроші та кредит: навч. посібник / Ільїна С.Б., Шило В.П., Кисла В.І., Шрамкова Н.І. — К. : ВД Професіонал, 2007. — 368 с.

8. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общей ред. А.Г. Грязновой. — М. : Финансы и статистика, 2004. — 1168 с.

9. Егизарян Ш.П. Электронные деньги в современной системе денежного оборота: Автореф. дис.. канд. экон. наук. — М.: Финансовая академия при Правительстве Р.Ф., 1999. — 39 с.

10. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005. — 616 с.

11. Directive 2000/46/EC of European Parliament and of the Council of 18 September 2000 on the taking up pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions.- <http://euroopa.eu>.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2012 р.

УДК 336.77

Н.П. Баріда, канд. экон. наук, доцент
кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ ЗАСТАВИ В СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

АННОТАЦИЯ. В статье основное внимание уделено исследованию залога как экономического понятия и его роли в системе банковского кредитования. Автором определено два методологических подхода к изучению экономического содержания залога, а именно: стоимостный и финансовый. Обосновано функции залога на макро- и микроэкономическом уровнях кредитных отношений.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономическое содержание залога, залоговая стоимость, функции залога.

ABSTRACT. In the article the main attention is paid to the study of the collateral as an economic concept and its role in the system of bank lending. The author specifically mentioned two methodological approaches to studying the economic content of the collateral, namely, cost and financial. Substantiates the collateral function of macro-and microeconomic levels of credit relations.

KEY WORDS: economic sense collateral mortgage value collateral function.

АНОТАЦІЯ. У статті основну увагу приділено дослідженню застави як економічного поняття та її ролі в системі банківського кредитування. Виокремлено два методологічні підходи до вивчення економічного змісту застави, а саме: вартісний і фінансовий. Обґрунтовано функції застави на макро- та мікроекономічному рівнях кредитних відносин.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічний зміст застави, заставна вартість, функції застави.